
A viszály almája – a „magyar tényező” az osztrák–szerb kapcsolatokban, 1867–1881

*Ian D. Armour*¹ könyve kitűnő példa a „totális szemléletű” diplomácia-történeti művekre – a totális szemléletet abban az értelemben véve, hogy a könyv jóval túlmegegy az igen gyakori, bilaterális kapcsolatok elemzésén alapuló diplomáciatörténeti munkák célkitűzésein és színvonalán egyaránt. S noha a borító alapján azt feltételezhetnénk, hogy a kötet középpontjában Kállay Benjámint áll, valójában e kötet több az egy-egy történeti személyiséget (vagy párost) középpontba állító műveknél. Magyar párhuzamként leginkább talán a Diószegi István: Bismarck és Andrássy (Bp. 1998) című kötet említhető, mely szintén jóval több annál, mint amit a cím sugall (megjegyzem, jelen kötet „valódi” angolsága mellett is olvasmányos marad, ami nem minden diplomáciatörténeti munkáról állítható). Amellett persze, hogy valóban betekintést nyerünk Kállay Béni tevékenységébe (a diplomáciai tevékenységén túl – beleértve az információszerzési célokra felhasznált hódításait is), az eszméire is kitér, sőt megállapítja, hogy hangoztatott liberalizmusa és politikai gyakorlata (pl. nyomásgyakorlás a bíróságra a Karadjordjević-perben) igen eltért egymástól, s némi nagyravágás és kiválasztottság-tudat is társult ehhez („hiszem, hogy egy nap még népeket fogok irányítani”). A politikai liberalizmusa legfeljebb a Dunai Konföderáció mint Habsburg ellensúly elvi elfogadásában jelentkezett (számára Bosznia Szerbiának ígérese is e két szempont miatt volt fontos, azaz nem holmi romantikus délszláv-barátság vezette, hanem politikai érdek). A mű azonban nem Kállay-apoteózis, s nem is kritika, ennél sokkal komplexebb megközelítést alkalmaz. Már eleve az alcím, „a magyar tényező” utal Armour egyik fő hipotézisére, hogy 1867 után bizony nemcsak a magyarok külpolitikai szerepvállalására nyílt lehetőség, hanem „önálló” magyar külpolitikára is, noha erre a kiegyezés elvileg nem adott lehetőséget (csak közös, „birodal-

1 Ian D. Armour korábban a Staffordshire Egyetemen és a londoni University College-ben tanított, jelenleg a Grand MacEwan Egyetem oktatója. Szerzője az *Imperial Germany (1890–1918)* (Longman, 1991.) és a *History of Eastern Europe, 1740–1918* (Bloomsbury, 2012) és más köteteknek és számos tanulmánynak.

mi” külpolitikára). E külpolitika sok esetben céljaiban, még több esetben eszközeiben is szembement a „birodalmi” elképzelésekkel, érdekekkel. Ezt bizonyítja maga Kállay belgrádi konzuli kinevezése is, hiszen a konstantinápolyi követ, Prokesch-Osten az osztrák, összbirodalmi gondolat képviselője volt. Ugyanez érhető tetten a magyar feleséggel és magyarországi birtokokkal rendelkező Obrenović Mihály támogatásában az 1848-ban magyarok számára kedvezőtlen szerepet játszó Karadjordjevićekkel szemben, míg az osztrák fél számára ez utóbbi család éppen a dinasztiahoz való lojalitást példázta. A háttérben tehát kirajzolódik Beust és Andrássy koncepcionális (és ideológiai) ellentéte is, mely az előbbi nyugat-központú politikája (a dualista állam porosz-francia ellentét során történő pozicionálása), s az utóbbi ruszofóbiája (a herderi, illetve 48-as hagyomány ez is) között húzódott, s mely aktívabb balkáni szerepvállalást igényelt. Andrássy és Kállay ugyanakkor kezdetben elutasította Bosznia megszerzését szemben a császár és Beust támogatói körének elképzeléseivel, hiszen a jellegében délszláv Balkán Szövetséget/Dunai konföderációt Andrássy kifejezetten a Monarchia érdekeinek védelme érdekében, oroszellenes élel protezsálta. Mindezt tetézte a horvát-kérdés, illetve a vajdasági szerbek Szerbiához és Magyarországhoz való viszonyának problémája, kik valamennyien megelevenedtek a politikai sakktáblán, hiszen Bosznia sorsa kulcsfontosságú volt bizalmuk megszerzése vagy egymástól való elidegenítésük szempontjából.

Mondani sem kell, hogy az ilyen „totális” megközelítés mennyi nehézséget és veszélyt rejt magában. Először is, míg két szereplő esetében az elméletileg lehetséges kapcsolatok és vizsgálati irányok száma kettő, négy szereplő esetén ez $n(n-1)$, azaz 12 (s ha az oda-vissza relációkat nem számítjuk külön, akkor is 6). Márpedig Beust és Andrássy eltérő koncepciója a porosz, francia és orosz kapcsolatok vizsgálatát is szükségessé tette. Ráadásul a mondott okok miatt a magyarok által támogatott külpolitikai koncepció a magyar-horvát, osztrák-horvát, szerb-horvát (Dalmácia, Bosznia) reláció elemzését is szükségessé tette, hiszen a magyar külpolitikai koncepcióra rányomta bélyegét a belpolitikai helyzet: a dualizmus működőképességének biztosítása a kisebbségi mozgalmak leszerelése mellett. Ilyen szempontból például a liberális, de ugyanekkor nacionalista újvidéki és szerbiai szerb pártok támogatása egyáltalán nem volt kézenfekvő a liberálisnak mondott Andrássy részéről, sőt, a konzervatívabb (kontrollált alkotmányt, erős uralkodói hatalmat támogató) csoportok és uralmi technikák támogatása tűnt kézenfekvőnek (pl. Blaznavac hadügyminiszter, majd régens, Mihály fejedelem). Azért csak tűnt, mert a szerb politikai törésvonalak nemcsak ideológiai síkon jelentkeztek, hanem külpolitikai orientáció mentén is, viszont a

törésvonalak nem estek egybe: nem mondható el minden liberálisról, hogy oroszbarát, és minden konzervatívról, hogy osztrákbarát, miként a szerb politikusokat ért francia ideológiai hatások is lehettek kedvezők (míg a dualista állam jó viszonyban volt a franciákkal), vagy kedvezőtlenek a nagypolitika szempontjából.

További nehézséget okoz, hogy a fent vázolt kül- és belpolitikai kapcsolatrendszerek és erővonalak nemcsak magyar, hanem szerb szempontból is értelmezendők. A szerb fejedelemnek egyszerre kellett megfelelnie a közvéleménynek, mely az elnyomott szlávok felszabadítását szorgalmazza és a reálpolitikának. Nem véletlen, hogy történetünk kezdőpontja 1867, hiszen a sadowai vereséggel új európai nagyhatalom született, illetve az osztrákoknak át kellett értékelniük európai szerepüket, pozícióikat és céljukat. Miközben a birodalom kiszorult Nyugat-Európából, s a Magyarországgal való megegyezés egyszerre jelentette a Balkán felé történő orientációt, illetve az oroszok (és németek) riválissá válását, addig a Balkánon a szerb fejedelem számára egy bizonytalan Balkán Szövetség vagy egy nagyhatalmi támogató melletti elköteleződés volt a dilemma tárgya – kérdés melyik biztosítja nagyobb valószínűséggel a területi gyarapodást. Bosznia, „Erisz almájaként” egyszerre volt célja az osztrák, a horvát és a szerb törekvéseknek, s Andrássy eredeti koncepciója, Bosznia szerbeknek való odaígérése (akár őszinte volt, akár opportunisztikus, mint ezt a szakirodalom és Armour is elemzi), egyszerre tette lehetővé az osztrákok, a horvátok és a délvidéki szerbek és Szerbia kölcsönös elidegenítését. Armour szerint a magyarok eredetileg nem ezt a szerepet szánták Boszniának, hanem valóban „pozitív” külpolitikát kívántak folytatni a Balkánon (a már mondott orosz- és részben osztrákellenes céllal), s csak utólag ismerték fel az „elhamarkodott” (s később meggondolt) ígéretben rejlő lehetőségeket.

Az ilyen megközelítés tehát sok nyelv ismeretét, a források szórtsága miatt sok helyszín felkeresését és az eddig született művek egyoldalú megközelítése miatt jó kritikai érzéket és forráskezelési adottságokat igényelt. Nézzük meg, hogy e három tényező hogyan valósult meg Armour művében. A német mellett magyarul és szerbül is kitűnően olvasó és beszélő szerző nyelvi képességei lehetővé teszik számára, hogy elolvassa (és a mű elején jó kritikai fejezetben értékelje is) az eddig megjelentetett szakirodalmat. Ez önmagában is előrelépés az eddigi feldolgozásokhoz képest (miként a sok látószögű megközelítés is). Mivel fő műve szakmai pályafutása végén jelent meg, minderre volt is ideje, tehát az elsziettség, meggondolatlan-ság, egyoldalú szemlélet nem írható a rovására. Mindezek mellett szakmai konzultációt is folytatott a téma ismerőivel (pl. Ress Imre): ő az egyetlen a

nyugati világban, aki a szerb, osztrák és magyar forrásokat és szakirodalmat egyaránt (és hasonló súllyal) szerepelteti művében (MNL OL – Kállay naplója, OSzK – Kállay–Andrássy levelezése, Foreign Office, Gladstone Papers, ÖStA–HHStA, Politisches Archiv, Nachlass Kállay, KA – Evidenzbüro, összesen 20 oldalnyi irodalomjegyzék).

Műve egyetlen gyengesége talán éppen a sokoldalúságából ered: míg az eltérő historiográfiai álláspontok ütköztetése, az egyoldalúságból származó ellentmondások megragadása kitűnő, saját érvelése éppen e szétágazó szemlélet miatt nem meggyőző, sokszor feltételezéseken alapszik (pl. mi volt a célja Andrássynak a Boszniára vonatkozó megjegyzéseivel 1867–1868-ban). Ugyanakkor a kötet belső szerkezete logikus, kiegyensúlyozott és arányos, a fejezetek jól körülhatárolt diplomáciai problémákhoz kapcsolódnak, s emiatt a külpolitikában megfigyelhető változások átláthatók és értelmezhetők. Érthető az 1870–1871 körüli események túlsúlya is, hiszen mind a nagypolitikai helyzetet (porosz–francia háború), mind a kisállamok taktikázását, szövetségkeresését bemutatja a szerző, a bosnyák helyzettel egyetemben (155–259.). Kicsit több oldalt lehetett volna szentelni az 1875–1878 közötti eseményeknek (akár az orosz, akár a brit, akár az osztrák–magyar elképzeléseket illetően). A könyv alapján az a határozott elképzelés rajzolódik ki az olvasóban, hogy a magyarok által folytatott külpolitika sem az ideológiai elveken, hanem a pillanatnyi érdekek opportunista megragadásán alapult (már akkor is), illetve, hogy éles váltás történt Andrássy külügyminiszteri kinevezésével: a Monarchián belül rivalizáló politikai elképzeléseket ugyanis ekkor felváltotta egyetlen irányvonal preferenciája (paradox, hogy ez viszont jelentősen módosult az eredeti elgondolásokhoz képest és több elemet realizált a Beust féle balkáni elképzelésekből.)

Az olvasónak csak egy vágya lehet – mihamarabb elolvasni a kötet készülő folytatását, mely az 1881-es szövetségtől (ez gazdasági és politikai értelemben Szerbia osztrák–magyar szatelitállammá válásának kezdete: a bosnyák ígéretet pedig véglegesen felváltja a déli irányú területgyarapodás támogatása, mely gyökeres fordulat az 1867-es állapotokhoz képest) az ennek végérvényes kudarcáig, az 1903-as királygyilkosságig követi majd az eseményeket.

Ian D. Armour: Apple of Discord. The „Hungarian Factor” in Austro-Serbian Relations, 1867–1881 (A viszály almája – a „magyar tényező” az osztrák–szerb kapcsolatokban, 1867–1881). Purdue University Press, West Lafayette, Indiana, 2014. 347.

Demeter Gábor